

Hampaat

Joskus jatkosodan aikana perhe evakuoitiin pohjoiseen. Minun perheeni, isosisäni Benno ja isoäitini Wera. Me jouduimme pieneen ruotsalaiskylään jonnekin Vaasan ja Kokkolan välille; minä en ymmärtänyt miksi juuri sinne, ja miten olisinkaan voinut ymmärtää, minähän olin aivan pieni, muutaman vuoden ikäinen. Myöhemmin se sitten selvisi minulle. Kylä on rannikolla. Siihen sen olivat jotkut perustaneet ties milloin ja siihen se oli jäänyt, rannikon ja unohduksen välimaille.

Me tulimme sinne kesällä. Isoisä katseli hämmästyneenä ympärilleen ja nuuhki ilmaa joka haisi mereltä. Kyläläiset vilkuilivat meitä ikkuna-verhojen takaa. Kun he myöhemmin uskaltautuivat esiin, he kiersivät meidät kaukaa, kaartelivat ja kyräilivät; joku yski. Kaksi vanhaa ukkoa uskalsi juttelemaan Bennon kanssa vaikealla murteellaan; he sormeilivat epäluuloisina Bennon takkia, Benno tarjosi heille nuuskaa ja kohta ukot ilmoittivat yhteen ääneen polveutuvansa viikingeistä. Sitä he toistelivat aina kun satuimme tapaamaan heidät kylätiellä, niin ettei meidän auttanut muu kuin uskoa. Me uskoimme. He polveutuivat viikingeistä.

Ikmeellinen kylä se oli, yhtä takapajuinen kuin joku Kainuun korpikylä, vaikka eri tavalla. Joku voi siihen sanoa että takapajuinen on takapajuinen. Niin on. Mutta kainuulainen korpikylä on köyhä ja siksi takapajuinen. Meidän kylämme oli melko vauras mutta silti takapajuinen. En minä sitä tarkoita että kylässä ei löytynyt ristin sielua eikä pakanaakaan joka olisi osannut suomen kieltä; sillä ei suomen kielen taitaminen vielä osoita mitään suurenmoista sivistystasoa. Mutta jos minä sanon että se oli sellainen

kylä, että kun nuuski ilmaa syvään, saattoi tuntea nenässään noitarovion käryn . . . Tuntui siltä kuin viimeiset noitavainot olisivat tapahtuneet edellisvuonna pääsiäisen aikaan.

Kyläläiset olivat meille kuitenkin aika ystävällisiä. Ja kun äitini, hyväsydäminen ihminen, kerran oli hänelle harvinaisen ilkeästi todennut, että viikinkikyläksi tämä kylä oli todella aito ja alkuperäinen, kun ei mitään kehitystä näytä tapahtuneen senjälkeen kuin viikingit olivat tähän kylään asettuneet, punastelivat kyläläiset mielihyvystä ja kiittelivät äitiä kovasti kauniista sanoista. He vakuuttelivat ylpeinä että tässä kylässä kaikki oli tosiaan aivan samalla tolalla kuin tuhat vuotta sitten. Äiti nolostui kauheasti mutta kyläläiset alkoivat pitää meistä.

Saimme kerran viikossa käyttää kylän ainoata ja kollektiivista saunaa, mikä oli hyvin tarpeen, sillä viikingit olivat tänne tullessaan tuoneet mukanaan elinvoimaisen ja sitkeän kirppulajin. Tällä minä en tahdo väittää etteikö suomalaisalueellakin olisi ollut kirppuja, siellä täällä. Meidän kylässä nyt joka tapauksessa oli kirppuja, eivätkä ne saunan löylyssä kuolleet. Sauna olikin melkein ainoa osoitus siitä ettei tämäkään kylä ollut kokonaan välttynyt ympäröivän suomalaisuuden vaikutukselta, vaikka kyläläiset olivat tarmokkaasti yrittäneet sulkea korvansa, silmänsä ja sydämensä ulkomaailmalta. Tästäkin he olivat kovin ylpeitä ja ihmettelivät sitä että me puhuimme sekä ruotsia että suomea ja vielä ymmärsimme muutaman sanan heidänkin murrettaan.

— Int ere te ha viri nå me here toko dära finner, int vasa? sähisi vanha hampaaton mummu kylän saunan lauteilta ja kumartui alastoman äitini puoleen kun tämä epäröiden istui ja köyristi selkäänsä kun joku hihkuen heitti kiukaalle vettä. Äiti haukkoi henkeään eikä osannut vastata eukolle mitään. Eikä hän ollut eukkoa ymmärtänytkään. — Ere, va? int ere here te ha viri, vasa? intti eukko ja äiti ravisteli mielteliäänä päätään ja ihmetteli mistä oikein oli kysymys. Sitten hän valeli vettä minun selkääni, sillä minä valitin kuumuutta. Mummo alkoi ankarasti ruoskia laihoja kupeitaan vihdalla. Ilmavirta poltti ihoa ja minä purskahdin itkuun.

Me asuimme pienessä pohjanmaalaisessa maatalossa. Piirongin päällä oli samovaari ja nurkassa ompelukone, jonka isoäiti Wera oli raahauttanut Helsingistä. Kyläläiset kävivät ihmettelemässä samovaaria ja Bennon piti keittää litroitain teetä ennen kuin he uskoivat että tuo vekotin oli teenkeitämistä eikä esimerkiksi viinanpoltoa varten.

Isäntämme oli kalastaja. Hän asui pienessä mökissä parin kilometrin päässä meistä, rannalla. Häntä kutsuttiin kylässä Kukkus-Wilhelmiksi, vaikka hänen nimensä oli Hölger. Sukunimen olen unohtanut. Me kutsuimme kohteliaasti häntä herra Hölgeriksi, mutta silloin hän luuli että me puhuimme jostakin toisesta. Hän toi meille usein tuoretta kalaa ja mitä muuta hänen verkkoonsa oli tarttunut, otti piippunsa esille ja istuutui raskaasti vihreään keinutuoliin. Hän kertoi kuulumisia kylästä ja lähimmistä kaupungeista ja pojastaan joka vielä hengitti rintamalla. Puhellessaan hän loi tutkivia katseita muratinvihreisiin huonekaluihinsa, jotka hän oli kaksikymmentä vuotta sitten ostanut Vaasasta yhdestä kuolinpesästä ja joista hän oli hyvin ylpeä. Hänellä oli hyvä näkö ja hän huomasi heti niissä jokaisen uuden naarmun. Hän ei koskaan huomauttanut naarmuista, nousi vain keinutuolistaan, käveli huonekalun luokse ja koetteli suomalaisella sormellaan uutta naarmua, työnsi kyntensä siihen ja veti sitä muutaman kerran edestakaisin pitkin uraa, koko ajan puhellen muista asioista. Äitini punastui joka kerran kun hän näin teki ja kiirehti kaivamaan esille appensa Bennon sikareja tai piipputupakkaa, jotka hän oli aikonut lähettää miehelleen, joka myös hengitti rintamalla, ja tarjosi niitä Kukkus-Wilhelmille. Tämä pani sikarin korvansa taakse, istui jälleen ja kyseli mitä isälleni kuului ja kuuluiko hänestä mitään. Äitini huokasi silloin raskaasti ja sanoi: — Hän elää ja hengittää rintamalla vielä, viimeisten tietojen mukaan.

Ja Kukkus-Wilhelm nyökkäsi ja sanoi ettei ollut mahdotonta että siitä sodasta joku vielä selviäisi hengissä ja ehjänäkin . . .

Samana päivänä kun minä olin maistellut kuistilla sianruuaksi tarkoitettua sörsseliä, jossa uiskenteli perunankuoria ja kalanpäitä, ja saanut siitä hyvästä äidiltä ensimmäisen kunnollisen korvapuustin (jos ghettojen ja kes-

kityslleirien ja pommitettujen kaupunkien lapset Euroopassa olisivat saaneet yhtä ravitsevaa ruokaa kuin se sianruoka jonka takia minä sain selkääni, he olisivat kuolleet paljon pulleampina. Tätä ei äitini tullut ajatelleeksi. Tai ehkä hän ajatteli juuri sitä), samana päivänä Kukkus-Wilhelm taas toi meille silakoita, sormeihi huonekalujaan ja kyseli kuulumisia isästäni ja äiti vastasi iloisesti: — Tänään hän tulee kotiin lomalle . . . hän keskeytti ja katsahti Kukkus-Wilhelmiin kysyvästi, — hän kirjoitti ja sanoi tulevansa tänään . . . jos hän vain hengittää . . . me odotamme häntä tänään?

— Miksei luutnantti hengittäisi, riski mies, sanoi Kukkus-Wilhelm, kiitteli sikareista, jotka isoäiti Wera oli hänen kainaloonsa työntänyt ja nousi lähteäkseen.

— Älkää vielä lähtekö, sanoi äiti ja saatteli Kukkusta ovelle, — vaan tulkaa toistekin, ja kun kalastaja oli lähtenyt, hän sanoi väsyneesti anopilleen: — Minä en enää kestä katsella näitä hirveitä huonekaluja . . . miten ihmeessä niitä voisi varoa, kun on lapsia ja ne on aina tiellä . . . huonekalut. Sitäpaitsi minä olen varma siitä että tuo vihreä on myrkyllinen . . . siinä on arsenikkia ja me saamme sitä elimistöömme, vähitellen ja pienin erin ja kuolemme kaikki täällä jumalan selän takana ja varmaan samana päivänä kun sota loppuu ja tulee rauha ja ihmiset iloitsevat . . .

— Mitä sinä sanot? hätäntyi Wera ja tunsu heti myrkytyksen oireet ruumiissaan. Häntä alkoi pyörryttää ja hän nojasi vihreään piirronkiin, huomasi sen ja perääntyi siitä pelästyneenä. — Luuletko tosiaan . . . ? Minustakin nämä ovat kauheat . . . meidän pitäisi siirtää ne ullakolle tai pihalle tai jonnekin, meidän pitää pakottaa kalastaja ottamaan ne takaisin . . . Voisimme tuoda Helsingistä tilalle meidän mustan tammisen kalustomme . . .

— Hän on tullut hulluksi, julisti Benno joka palasi kävelymatkalta kädessään kävelykeppi jossa oli kaunis hopeinen nuppi, niin raskas, että sillä olisi helposti murskannut miehen pään. — Hän haluaa raahata Helsingistä tammisen kaluston, keskellä sotaa!

— Nämä huonekalut ovat myrkytettyjä . . . myrkyllisiä, selitti Wera varmasti, — ne on heti saatava ulos täältä . . .

— Arvelimme että niiden värissä saattaisi olla arsenikkia, täsmensi äitini hieman häpeissään.

— Totta kai niissä on, ja myrky on varmaan jo levinnyt tapetteihin ja lattianrakoihin ja meihin, sanoi Wera ja istuutui ja hengitti jo vaikeasti.

— Siinä tapauksessa on myöhäistä tehdä mitään, sanoi Benno synkästi, otti minut polvelleen, nosti peukalollaan vuorotellen kumpaakin silmäluomeani ja katseli läheltä silmiini. — Sitä minä arvelinkin, hän sanoi ja kääntyi naisten puoleen, — myöhäistä on. Silmistä sen ensiksi näkee, myrkytystilan. Pojan silmät ovat vihreät!

— Mitä?! huusivat äiti ja Wera yhtäaikaa ja ryntäsivät katsomaan, katsoivat ja muistivat että minulla oli aina ollut vihertävät silmät. Wera suuttui Bennolle, meni ikkunan ääreen istumaan, juuttui siihen ja katseli vihaisesti ulos. Äiti pani helpottuneena minut nukkumaan viereiseen huoneeseen. Hän oli pahoillaan korvatillikasta, jonka minä olin ansainnut, ja jätti oven raolleen kun pyysin. Minua ei nukuttanut. Odotimme isää kotiin.

Isoäiti Wera odotti ikkunan ääressä. Hän katseli itsepäisesti tielle ja näki auringon hitaasti laskeutuvan Pohjanlahteen, Suomen ja Ruotsin väliin. Hän ei miettinyt asiaa, vaan keskittyi odottamaan. Hän hyräili jiddis-hiksi laulua, jonka hän luuli kuulleensa lapsena äidiltään tai joltakin, mutta jonka hän luultavasti oli keksinyt itse. Se oli kehtolaulu, ja siinä lasta kehoitettiin nukkumaan ja lohdutettiin kertomalla että isä tulee rintamalta kotiin ja nojaa uuteen ystävänsä sillä hän on tullut sokeaksi ja uudella ystäväällä on valkoiset hampaat ja uusi ystävä ei olekaan kukaan muu kuin Malach Hamaavet, kuoleman enkeli . . .

Isoäiti Weran kehtolaulut olivat kaikki lohduttomia, toiset lisäksi karmeita, ja minä näin monta painajaista hänen kehtolaulujensa takia, joita hän lauloi puhtaalla huilumaisella äänellään. Itkin monta kertaa kolmen onnettoman suden takia, joiden tietysti kävi huonosti. Yksi oli sokea, toinen kuuro (ja mykkä) ja kolmas oli sokea, kuuro ja lisäksi rampa. Kulkivat

tietä pitkin nälissään eikä kukaan säälinyt. Päättivät silloin sokea ja kuuro susi syödä sokean kuuron ja raman suden, kun eivät muuta neuvoa tienneet. Söivät sen ja jatkoivat matkaansa nälissään. Sitten kuuro söi sokean takaapäin ja jatkoi nälissään matkaa. Ei kulkenut kauankaan kun jo metsämiehen luoti tavoitti, kun se kuurona ei kuullut pyssyn pauketta, ja luultavasti sen vainukin oli jo heikko . . .

Äiti kattoi pöydän ja juoksi välillä keittiöön, Benno penkoi piirongin laatikoita . . . Isoäiti katseli tielle ja lauloi huilumaisella, hieman ilmeettömällä äänellään:

*Schluf mein Kind, schluf mein Sin
Tate kummt fum Front ahin
kummt er ober nit alein
leint sach an a guter Freund . . .*

— Saakeli, minä en ymmärrä tätä, sanoi Benno, missä ovat kaikki minun sikarini? ja hän penkoi edelleen laatikoita ja työnsi piirongin syrjään ja katseli olisivatko ne pudonneet seinän ja kaapin väliin.

*Schluf mein Sin, schluf mein Kind
Tate is geworn blind
und sein Freund mit weissen Zeiner
ister Toidesengel seiner . . .*

Lopeta nuo karneat loitsusi, huusi Benno ja kääntyi naama punaisena Weraan päin. — Onko kuoleman enkelillä valkoiset hampaat? Kuka on tullut sokeaksi? Älä sinä maalaa pirua seinälle. Minä en löydä sikareitani.

Wera puri huultaan ikkunan ääressä.

— Oletko sinä piilottanut ne, kysyi epäluuloinen Benno.

— Miksi minä olisin piilottanut ne? kysyi Wera tyyneesti.

— Siksi että lääkäri on kieltänyt minua polttamasta.

— Miksi sinä sitten poltat? kysyi Wera kääntymättä.

— Minun tekee silloin tällöin mieli. Onko sinulla jotain sitä vastaan?

— Tietenkin on, mutta sinäkö siitä välittäisit?

— Sinä siis olet piilottanut ne?

— En, annoin ne Kukkus-Wilhelmille.

— Mitä? Kaikki?

— Ei niitä monta ollut.

— Sinä annoit kalleimmat sikarini Kukkus-Wilhelmille! Hirschprungini! huusi Benno ja löi otsaansa.

— Älä huuda, en minä ole mikään sikarintuntija. Turha sinun on selaista vaatia. Minä en polta edes savukkeita. Minä annoin ne hänelle. Hänen kanssaan kannattaa olla hyvissä väleissä.

— Minunko siitä täytyy kärsiä? kysyi Benno. — Lahjoittiko hän sinulle ehkä parhaimmat kalansa? Mitä? Vai toiko hän ehkä silakoita? Minä näin keittiön pöydällä silakoita.

— Ehkä sinun ei tarvitse syödä, ehkä sinä elät sikareillasi, mutta tämä perhe tarvitsee ruokaa, sanoi Wera järkkymättömänä.

Benno oli hiljaa. Hän katseli Weran selkää mielteliäästi, kääntyi ja silmäsi ympärilleen huoneessa otsa kurtussa ja huokasi: — Olisipa edes yksi sikari . . .

Meeri, äitini, tuli keittiöstä sylissä astiapino ja sanoi huolimattomasti: — Minä löysin sohvan alta yhden sikarin. Panin sen tuohon maljakkoon, ja hän nyökkäsi päällään maljakon suuntaan.

— Miksi maljakkoon? Luuletko että se kasvaa siinä? kysyi Benno ja meni maljakon luo ja veti sieltä keskisuuren sikarin, haisteli sitä ja tarkasteli joka puolelta. — Se onkin aivan ehjä, hän huomautti tyytyväisemmin. Hän nuolaisi sikaria, puri sen pään poikki ja sanoi: — Tällaisena aikana . . . (hän pani sikarin suuhunsa) . . . kun sodat raivoavat kaikkialla . . . (hän etsi tikkuja) . . . kun ihminen kuolee sadalla eri tavalla . . . (sytytti sikarin) . . . kun lapset syntyvät kuolleina ja kuolevat syntymättöminä . . . tällaisena aikana kuulostaa lääkärin puhe vanhalle miehelle hölynpölyltä . . .

Wera kääntyi hitaasti: — Mitä sinä sanoit?

— Tällaisena aikana nuori lääkäri puhuu vanhalle ukolle hölynpölyä, sanoi Benno ja puhalsi paksun savupilven. — Kieltää tupakoimasta . . .

— Miksi sinä yleensä kävit lääkäriillä? kysyi Wera. Meeri keskeytti kat-
tamisen ja katsoi Bennoon levottomasti.

— No muuten vain, sanoi Benno nopeasti ja vähätellen. — Se oli nuori lääkäri, vastavalmistunut . . . Puheli kurkkusyövän vaarasta . . . kierteli ja kaarteli ja venkoili niin, etten minä ole varma puhuiko hän ylipäänsä minusta, minun kurkustani, minun sikareistani . . . Mutta laskun hän kyllä osoitti minulle.

— Älä sitten herran nimessä polta, sanoi Wera.

— No yksi sikari sinne tai tänne . . . ei se kesää tee . . . tuota, ojaan kaada mutisi Bennon lepytellen. Wera alkoi suuttua.

— Sinä viet minulta hengen, Benno . . . me olemme olleet naimisissa yli neljäkymmentä vuotta, hän sanoi.

— Ja siinä sinä yhä vain seisot, Benno huomautti.

Wera kääntyi ikkunaan päin.

— Se oli hyvin hellämielinen nuori lääkäri. Hellä iikooälläläinen lääkäri, heh, Benno sanoi. — Sellainen joka vetää mustan paidan ylleen ja huutaa kuolemaa ruotsalaisille ja ryssille ja Juden raus . . . mutta minulle, vanhalle Venäjän armeijan kornetille hän ei uskalla puhua suoraan, vaan karkistelee ja yskii ja tuijottaa hätäntyneenä Uraliin päin. Mutta niinpä hänellä olikin silloin valkoinen takki yllään.

Wera ei kunnellut. Hän tuijotti yhä ikkunasta ulos ja sanoi miettävästi: — Sinä varmaan muistat sen kesän vuonna 1915. Et voi olla muistamatta, hän lisäsi pienoinen uhka äänessään.

— Muistan. Tottakai minä muistan. Minä olin haavoittunut. Makasin Smolenskin sotasairaalassa.

— Minä matkustin keskellä sotaa Smolenskiin ja raahasin sinut läpi tulen ja veden kotiin Suomeen toipumaan, huomautti Wera.

— Minä olen monta kertaa kiittänyt sinua siitä urotyöstä. Viimeksi kolme vuotta sitten minä sävelsin sinulle valsikkantaatin, jolle annoin ni-

meksi: Kiitos-valssti, ja suluissa: Smolensk, tuhattayhdensänsataaviisi-
toista, sanoi Benno ja lauloi rämäkästi:

*Kuolemaa uhmaten Werani saapui
silmissä kyynel . . . dai-dai . . . Smolenskiin.
Luuli ett sankari-Bennonsa kaatui,
vuoteensa äärellä itki hän niin.*

— Minä en jaksa kuulla tuota vähämielistä laulua, huusi Wera ja peitti korvansa, mutta Benno jatkoi:

*Vaan hymyhyin taipuikin sankarin huuli,
Benno siin Weraansa syleilemään.
Ol elossa mies jonka kuolleeksi luuli.
Kotiin hän sankarin vei mennessään!*

Wera polki vihaisena jalkaa ja huusi: — Minä en hakenut haavoittunutta miestä Venäjältä keskellä sotaa, jotta hän pelkkää tyhmyyttään savustaisi itsensä kuoliaaksi.

— Se nyt vielä puuttuisi, huusi Benno takaisin.

— Mikä niin?

— Se nyt puuttuisi, sanoi Benno, — että sinä pelatessasi korttia akkojen kanssa sanoisit: »Tytöt, minä matkustin Smolenskiin vuonna 1915 hake-
maan miestäni, jotta hän savustaisi itsensä kuoliaaksi.»

— Idiootti, huusi Wera, — sinun kanssasi ei voi puhua. Minä en puhu sinun kanssasi.

Vähän ajan kuluttua hän lisäsi: — Jos sinun käy huonosti, jos saat syö-
vän, saat syyttää itseäsi.

— Ei minun tarvitse, sanoi Benno. — Riittää kun sinä syytät minua.

Silloin Wera menetti malttinsa ja huusi: — Tukehdu sitten savuun, ih-
minen, ja niele se löyhkäävä sikari!

Meeri pelästyi niin että pudotti lautasen lattialle. Se särkyi pieniksi pa-
lasiksi.

— Äiti vaan särkee lautasia, minä huusin tyytyväisenä makuuhuoneesta.
— Pää tyynyyn ja silmät kiinni, huusi äiti takaisin.
— Mazeltov! sanoi Benno. — Sirpaleet merkitsevät onnea.
— Ei se tee ketään onnelliseksi että minun äitini vanha pietarilainen astiasto makaa sirpaleina lattialla, sanoi Wera kireästi.
— Voi, minä olen pahoillani, sanoi äiti. — Mitenkä se noin pääsikään luiskautamaan käsistäni? . . .

— Ei se mitään, rauhoitti Benno häntä. — Ihme että yksikään noista lautasista on vielä ehjä. Kun Wera pani minut tuomaan ne täpötäydessä junassa Helsingistä asti. Oli siinäkin ajatus.

Meeri alkoi kerätä lautasen palasia lattialta. Wera puolusti kantaansa: — Meillä on totuttu syömään sapattipäivällistä noista astioista, ellet sinä enää satu muistamaan. Ei minun mielestäni pidä luopua vanhoista tavoista vain siksi että on sota. Päinvastoin. Minusta on pidettävä kiinni vanhoista tavoista niin paljon kuin suinkin, varsinkin juuri sodan aikana.

— Minä pidin kiinni sinun vanhoista astioistasi niin kuin suinkin taisin, sanoi Benno. — Minä raahasin Helsingistä koko pääsiäisastiaston ja sapatikaluston ja padat ja kattilat ja vehkeet. Niitä sai vahtia ja pidellä ja nostaa ja raahata. Mutta ei se helppoa ollut. Vaasan asemalla . . . Olenko minä kertonut mitä tapahtui Vaasan asemalla?

— Olet kertonut, sanoi Wera kyllästyneellä äänellä.

— Vaasan asemalla, jatkoi Benno, — yhdestä laatikosta irtosi pohja ja padat ja kattilat putosivat laiturille kauhealla kolinalla ja kierivät joka suuntaan. Minä niitä keräämään. Ja siinä jonkin matkan päässä seisoo saksalaisia ja nauraa minulle. Saksalaisia upseereita. Ne nauravat hyväntahtoisesti ja yksi niistä, hän oli luutnantti jolla oli kapeat Kristuksen kasvot, auttoi minua poimimaan sinun juutalaiset pääsiäiskattilasi maasta. Eihän hän tosin tiennyt mitä ne olivat. Sai kätensä nokiseksi yhdestä padasta, mutta hymyili vaan ja teki nokisella kädellään kunniaa. Arvatkaa mitä minä tein?

— Me tiedämme jo mitä sinä teit, sanoi Wera väsyneesti.

— Minä kiitin häntä hampaitteni välistä, jiddishiksi. Kristus-luutnantti pyyhki käsiään nenäliinaan, joka oli pienillä hakaristeillä koristeltu, ja hymyili vaan. Minä kiittelin häntä jiddishiksi. Sitten hän kysyi, polveuduinko minä Bajjerista vai Tyrolista vai mistä, kun minä puhuin niin merkillistä saksaa mutta niin ihmeen sujuvasti. Hah! Ihmeellistä saksaa . . .

— Minä en vieläkään tajua, ettei se luutnantti voinut nähdä sinun kasvoistasi mistäpäin sinä polveudut, sanoi Meeri.

— Vaan eipäs nähnyt, sanoi Benno. — Ei näes ollut asioista perillä, nuori mies vielä. Mutta minä sanoin sille totuuden päin naamaa, niin kuin minulla on tapana. Minä tartuin kävelykeppiini ja ajattelin että jos mies alkaa käydä hankalaksi, niin onhan minulla hopeanuppinen keppini. Kyllä minulla vielä voimia riittää. Sitten minä ryhdistäydyin ja sanoin sille suoraan: — Minä olen juutalainen, nähkääs. Mutta samaan aikaan kun minä sanon sen, viheltää veturi, eikä se saksalainen kuule mitä minä sanon. Minä sanon sen vielä uudestaan, lujempaa, mutta se helvetin veturi viheltää taas, eikä luutnantti saa selvää minun puheistani. Se nostaa taas käden lakilleen ja kävelee muiden saksalaisten luo.

— No mitä muutakaan se olisi voinut tehdä? kysyi Meeri.

— No en kai minä vanha mies rupea tuollaiselle nulikalle valehtelemaan.

— Pitikö sinun sanoa yhtään mitään, kysyi Wera. — Sinä aiheutat meille kaikille hankaluuksia tuollaisella hölmöilyllä. Jospa se luutnantti hyvinkin kuuli mitä sinä sanoit? Jos se vain teeskenteli ettei kuullut. Mitä se tuommoisen hullun ukon puheista välittäisi?

— Vai teeskenteli, suuttui Benno. — Meeri, sinä olet veturi ja Wera on luutnantti! hän komensi. — Minä olen minä . . .

— Voi, ei taas, kyllä minä uskon, valitti Wera.

— Et sinä kuitenkaan usko, sanoi Benno.

— Ettei anoppikaan yhtään mieltä mitä puhuu, torui äitini.

— Minä todistan sinulle, ämmä, kun et kerran usko vähemmällä. Meeri, kun minä avaan suuni puhuakseni, sinä vihellät. Sinä osaat viheltää lujaa. Wera, sinä kysyt!

— Minulla olisi kyllä tässä muutakin tekemistä, sanoi äiti äreästi, mutta Benno ei siitä välittänyt vaan sanoi lyhyesti:

— Sapatti saa odottaa. Minä annan merkin. Valmiina: sormet suuhun!

Hän nosti kätensä. Äiti pani kaksi sormea suuhunsa ja veti henkeä. Ja Benno avasi suunsa ja rääkäisi: — Ich bin a Jid, huijatoen samalla käsillään ja äiti päästi pitkän vihlovan vihellyksen, joka lopuksi särkyi kahtia vienkoksi tessiksi. Kun se oli kaikunut loppuun sanoi Wera nyrpeänä: — Was sagen Sie? mutta se ei kelvannut Bennolle: —

— Sinun pitää sanoa »Wie bitte?»!

— Wie bitte? kysyi Wera tottelevaisesti.

— Ich sage: DER JID BIN ICH! huusi Benno lujemmin samalla kuin äiti vihelsi vielä lujemmin, mutta ei niin lujaa etteikö Bennon käheä rääkäisy olisi kuulunut . . .

— Sitten hän nosti käden lipalleen, natsiluutnantti, ja käveli muiden luo, selitti Benno. — Joko sinä nyt uskot?

— Voisinko minä enää olla uskomatta, sanoi Wera väsyneesti.

Silloin isosiskoni Hanna pisti päänsä ovenraosta ja kysyi:

— Mitä te melskaatte? Riitelettekö te?

— Emme, sanoi äiti hieman hämillään. Minä vain vihelsin.

— Minä kuulin että joku vihelsi. Miksi sinä vihelsit?

— No . . . me . . . isoisä halusi kokeilla . . . yritti äiti.

— Todistaa! Minä halusin todistaa. Ja minä myös todistin, julisti Benno voitonriemuisesti.

— Hän halusi todistaa, toisti äiti.

— Kun ei minun puheisiini enää tässä talossa uskota, selitti Benno.

— Kun hän puhui, minä vihelsin, täsmensi äiti.

— Sen minä kuulin, sanoi Hanna. — Mutta mitä hän sanoi?

— Sitä minä en kuullut, sanoi äiti. — Minähän vihelsin.

— No niin! Mitä minä sanoin! sanoi isoisä silmät kiiluen.

— Minähän sanoin etten minä kuullut, toisti äiti.

— Ota teistä nyt sitten selvää, mutisi siskoni Hanna. — On tämäkin tapa odottaa isää kotiin lomalle.

Tämä oli meillä yksi tapa odottaa isää kotiin lomalle.

Äiti oli kattanut pöydän valmiiksi, istui pyöjän ääressä ja yritti kömpelösti kiertää itselleen sätkää. Benno oli ottanut korttipakan esille ja sekoittelei sitä. Wera istui ikkunan äärellä ja hyräili laulua Kuoleman enkelistä. Minä en vielääkään nukkunut. Benno pudotti hermostuksissaan kortteja lattialle:

— Sinä vain hyräilet siitä valkohampaisesta. Istut siinä murjottamassa ja teet muutkin hermostuneiksi. Tule pois sieltä. Pelataan jotain! Pelataan pari erää marjaasia ennen illallista. Meeri, tule sinäkin mukaan.

— Minä en ehdi, sanoi Meeri ja taisteli sätkänsä kanssa. — Ei tästä tule mitään, hän sanoi kun tupakanpurut lentelivät sätkäkoneesta.

— Yritä yritä, neuvoi Benno. Älä pakkaa liian tiiviiksi. Ja nuole sitten kunnolla. Wera! Erä marjaasia!

— Minä pidän enemmän konkeenista, sanoi Wera.

— Se on akkojen peliä, sanoi Benno väheksyvästi. — Meeri?

— En minä ehdi. Jos te nimittäin haluatte syödä päivällistä . . .

— Totta kai me haluamme, . . . Wera, tule pois sieltä ikkunasta. Oetaan nyt erä marjaasia.

— Konkeenia, vaati Wera.

— Hyvä on hyvä on. Pelataan sitten konkeenia. Minä jaan. Montako korttia siinä taas jaettiin? Benno kysyi ja valmistautui jakamaan.

— Kaksitoista, sanoi Wera ja Benno alkoi jakaa. — Älä jaa minulle, jatkoi Wera. — Minä en pelaa sapattina.

Benno löi korttipakan pöytään ja kirosi: — Voi herrajumalauta! On siinäkin! Mitä väliä sillä sitten on mitä pelataan kun ei kerran pelata?

— Onhan sillä väliä, sanoi Wera järkkymättömänä. — Sinäkin poltat sikareja!

— Mitä helkkaria se tähän kuuluu? kysyi Benno ihmeissään.

— Kyllä se vain jotenkin kuuluu. Sinähän tiedät varsin hyvin, ettei sapatina saisi polttaa. No, minä taas en pelaa sapatina korttia!

— Eihän tuossa ole mitään järkeä, huusi Benno. — Minähän poltan sapatinakin.

— Niin pä niin, sanoi Wera synkästi. — Ja jos sinun käy huonosti, se on sinun oma syysi. Se on jonkinlainen rangaistus.

— Rangaistus mistä?

— Tiedätkö minä muka kaikki sinun syntisi?

— Voi herrajumala sun kanssasi, voiikki Benno. — Meeri, pelataan me nyt, tämä odotus alkaa käydä hermoille.

— Jos sinun on niin nälkä ettet jaksaa odottaa päivällistä, niin mene keittioon ja tee itsellesi voileipä, sanoi Meeri-äitini.

— Ei minun ole nälkä, vakuutti Benno . . .

Meeri kyllästyi sätkäkoneeseen, viskasi sen pöydälle, nousi kävelemään edestakaisin. — Tällaista on evakon elämä, hän valitti.

— Mikä sinuakin vaivaa? kysyi Benno.

— Päivällinenkin olisi jo valmis, jos appi olisi hankkinut paremman kanan. Tämä kana on ikivanha. Minä olen keittänyt sitä jo kolme tuntia. Se on vieläkin kovaa kuin posliini.

— Minä olen entinen tsaarin armeijan kornetti enkä mikään siipikarjan ostaja. Sitäpaitsi nyt ei ollut kysymys kanasta. Kana on sellainen kuin on. Parhaat kanat ovat rintamalla. Nyt on sota. Mutta viis minä kanasta. Kyllä minä illallista jaksan odottaa. Viis minä veisaan kanasta ja päivällisestä ja sapatista, sanoi Benno ja alkoi panna pasianssia. — Nyt on kysymys siitä että minä odotan poikaani Arjea lomalle. Me kaikki odotamme häntä. Odottaminen käy hermoille jo sinänsä. Ja vielä hermostuttavampaa on kun vaimo seisoo jäykkänä ikkunassa ja tuijottaa lasittunein äidinsilmin maantielle. Sellainenhan pelottaisi pois kenet tahansa. Tule nyt pois sieltä, Wera. Eikö jossakin Toran kohdassa kielletä äitiä kyttäämästä hysteerisenä lomalle palaavaa poikaansa? Ja vielä sapatina.

— Ei kielletä. Enkä minä ole hysteerinen. Sinä olet hysteerinen. Miksen

minä saisi katsoa tielle? Mitä minun pitäisi katsella? Sinuako, kysyi Wera ironisesti ja katseli Bennoa. Minä olen katsellut sinua jo viisikymmentä vuotta.

Benno pani hartaana pasianssia. Pasianssi levittäytyi yli pöydän. Benno työnsi lautaset ja lasit ja syömääseet kauemmaksi jotta pasianssille jäisi tilaa. — Katsele sinä vaan, hän sanoi. — En minä tästä enää rumemmaksi muutu.

Wera harkitsi hetken ja kääntyi sitten ikkunaan päin: —Kyllä minä sittenkin mieluummin katselen maantielle.

— Muistatkos Benno, hän jatkoi hetken kuluttua, — mitä tapahtui kaksi vuotta sitten, syksyllä neljäkymmentäyksi?

— Muistanhan minä. Eihän sellaista voi unohtaa. Se oli silloin kun suomalaiset sekosivat kokonaan ja saivat päähänsä vapauttaa inkeriläiset, viennankarjalaiset, syrjäänit, tsheremissit, ostjakit, vogulit, ainu-kansan . . . Ja hän löi kortin pöytään jokaisen kansan mainitessaan, antaakseen pontta sanoilleen.

— En minä sitä tarkoittanut, sanoi Wera. — Vaan sitä mitä tapahtui sinä iltana kun minulla oli semmoinen vuorevarma tunne että Arje tulee lomalle. Minä katselin ikkunasta tielle monta tuntia. Silmissäkin hämärsi siitä tuijottamisesta, ja kun minä näin jonkun tulevan näkyviin tuolta kaukaa mutkan takaa, niin minä tiesin kuka se oli, vaikka näin vain hämärän ja harmaan hahmon!

Wera innostui ja korotti ääntään: — Tiesin kuka hän oli ja vaikka *tunnistin* hänet vasta kun hän oli niin lähellä, että näki minut ikkunan takana ja heilautti kättään tervehdykseksi — Wera vaikenä hetkeksi — ennen kuin käveli talon ohi ja hävisi kukkulan taakse, niin minä tiesin, tiesin . . . kuka . . . hän . . . oli . . .

— Minäkin muistan kuka hän oli, sanoi Benno rauhallisesti ja kokosi pelikortit. — Hän oli Björn, Kukkus-Wilhelmin poika . . .

— Kyllähän minä sen näin, myönsi Wera masentuneena. — Kukkus-Wilhelmin poika sieltä tuli, ei millään pahalla, ilostuuhan joku hänenkin

tulostaan, ainakin hänen vanha isänsä . . . Mutta minä olin niin pettynyt että kyynelet tulivat silmiin . . . Mutta sitten, pari päivää myöhemmin, kun ei kukaan tiennyt odottaa, Arje tulikin lomalle, jatkoi Wera taas toiveikkaana, — niin että puhu sinä vaan, Benno, minä seison tässä ikkunassa . . .

— No seiso siinä sitten ja mätäne, murahti Benno ja pani kortit pois.

Mutta Meeri-äitini toi täytetyn kalan pöytään, ja päätettiin ruveta syömään. Voihan sitä syödessäkin odotella . . . Werakin tuli lopulta ikkunastaan pois ja istui vastahakoisesti päivällispöytään. Piparjuurikastike oli väkevää ja ajoi kyyneliä Weran silmiin.

— Älä ota raskaasti, sanoi Benno hänelle.

— Kuka ottaa raskaasti, sanoi Wera ja pyyhki kyyneleensä.

— Oikein hyvää kalaa, kehui Benno.

— Mikset sinä sitten syö? kysyi Meeri.

— Enkö minä syö? Minä syön, väitti Benno. Hän pani palasen suuhunsa mutta alkoi yskiä, sylki palasen suustaan haarukalle, vei nenäliinan suuleen ja yski kauan. Wera ja Meeri katsahtivat toisiinsa.

— Jotain kesäyskää, naurahti Benno ja työnsi lautasen syrjään.

— Vai yskää, ihmetteli Wera — Eikö kala maistu?

— Minähän sanoin että se oli hyvää, ärjyi Benno. — Tuo kanakeitto pöytään äläkä soita suutasi!

— Noinko ankarana? kysyi Wera.

Kanakeitto tuotiin pöytään, siinä uiskenteli pelimenejä ja jauhokokkeita.

— Ei pelimenejä eikä kneidlacheja minulle, kiitos, sanoi Benno. — Pelkkää soppaa.

— Sinähän rakastat pelimenejä, huomautti Wera.

— Minä rakastan pelimenejä, ja minä toivon hartaasti että olisin nainut pelimenin sinun sijastasi, sanoi Benno katkerana.

— Ei se ole vieläkään liian myöhäistä, sanoi Wera loukkaantuneena. — Minä vain ajattelin, että kun sinä olet aina aikaisemmin . . .

— Meeri, tuo nainen pilaa ruokahaluni, valitti Benno.

— Eipä sinulla juuri näytä ruokahalua olevan.

— Hän pilaa lopunkin minun ruokahalustani. Minä haluan pelkkää soppaa. Benno söi puolet kanakeitosta, Wera avasi jo suunsa mutta Benno loi häneen uhkaavan katseen ja Wera pisti suuhunsa jauhokokkareen.

— Aahaan, Jootamin pojan, Ussian pojanpojan, Juudan kuninkaan aikana lähtivät Resin, Aramin kuningas, ja Pekah, Remaljan poika, Israelin kuningas, sotimaan Jerusalemiä vastaan, mutta he eivät voineet valloittaa sitä, väitti Benno.

— Mitä ihmettä?

— Miksi he eivät voineet valloittaa sitä, kysyi minun siskoni Hanna.

— Siihen on monta selitystä, sanoi Benno. — Tämä oli siihen aikaan kun Merodak-Baladan, Baladan Baladanin poika, Baabelin kuningas lähetti kirjeen ja lahjoja kuningas Hiskialle, kun oli kuullut hänen olleen sairaana ja parantuneen. Tämäkös siitä ilahtui!

— Ilahtuiko hän? kysyi Hanna.

— Ilahtui ilahtui. Kuinka ei olisi ilahtunut?

— No miten Jerusalemin kävi? uteli Hanna.

— Minä voisin kertoa sinulle koko jutun, sanoi Benno ja yritti syödä vielä muutaman lusikallisen keittoa, — ja sinä ymmärtäisit siitä ettei Heran käsi ole liian lyhyt auttamaan, eikä hänen korvansa kuuro kuulemaan, hänellä on vain muuta tekemistä.

— Mitä hänellä on tekemistä? kysyi Hanna.

— Hän viskelee ihmisiä tulisilla hiilillä . . .

— Joko minä tuon kanan pöytään, vai pitääkö tuota höpötystä vielä kauan kuunnella?

— Tuo kana pöytään vain . . .

Wera nousi mennäkseen keittiöön. Silloin ovi avautui ja isäni Arje astui sisään, reppu selässä. — Arje! huusi Wera riemuissaan. — Isä! huusi Hanna ja minä ponnahtin sängystä. — Katos luutnanttia, sanoi Benno ja hänen silmänsä loistivat. — Terve, kotiväki! sanoi Arje ja riisui repun selästään.

— Hyvää ruokahalua! Hän heitti repun nurkkaan ja katseli Meeriä, joka punasteli mielihyvystä. Samassa olin minä hänen kaulassaan ja kiipesin istumaan hänen päänsä päälle. — Mistäs sinä tulit, oravanpoikanen?

— Mutta kuka vielä tulee? hämmästyí Wera ja katseli ovelle. Minä käänsin päätäni ja näin oviaukossa pitkän laihan hahmon, joka tuttavallisesti heilautti kättään. Vanha mies astui huoneeseen ja sanoi: — Gut Shabes, sapattia! Hän veti suunsa hymyyn ja minä näin hohtavan valkoiset hampaat, suuret, tasaiset, eheät hammasrivit vanhan miehen suussa; ukolla oli tuuhea harjatukka kuin koulupojalla.

— Pilka Tartak, äänsi Wera, — mistä sinä ilmestyt ja mitä . . .

— Minä tapasin Pilkan rautatieasemalla, hän syö meillä päivällistä, sanoi isä.

— Sehän on mukavaa, tervetuloa, sanoi Wera. — Mutta miten sinä näyttät niin vieraalta? Sinussa on jotain outoa?

— Mulla on uudet hampaat, sanoi salakuljettaja ja loksautteli teko-hampaitaan. — Multa putos kaikki maitohampaat viimeisen Jom Kippurin jälkeen, kun mä paastosin niin ankarasti ja sitten kasvoi nämä tilalle.

— Tervetuloa, Pilka, sanoi Benno käheällä äänellä.